

Visingsö hamn

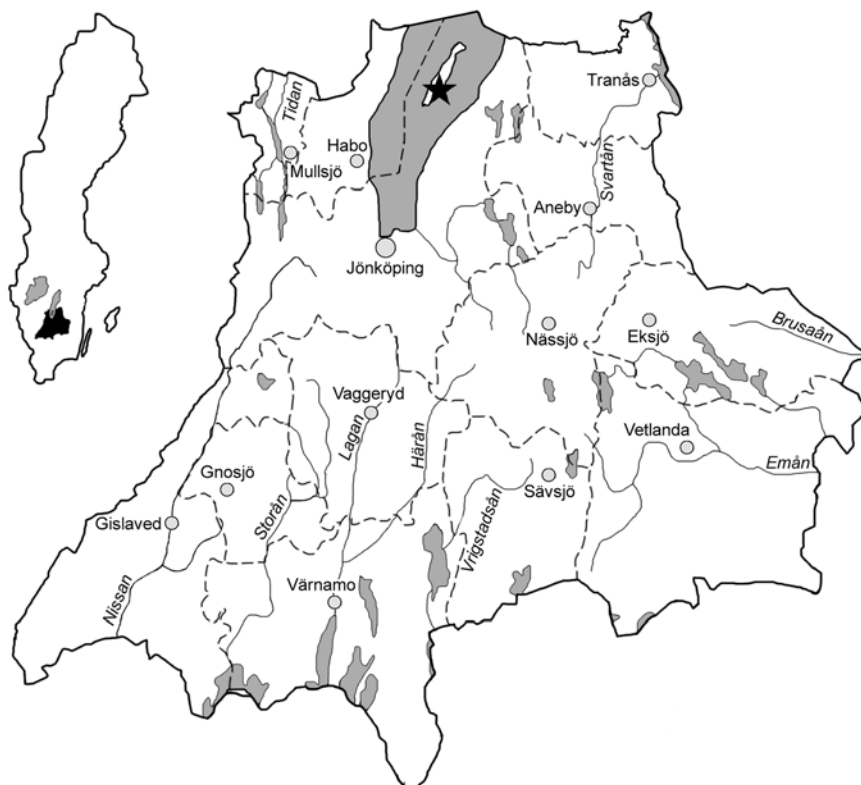

Arkeologisk utredning, etapp 1, inför breddning av väg
1001 och ny anslutning till hamnen, Visingsö socken i
Jönköpings kommun, Jönköpings län

JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM
Arkeologisk rapport 2011:81
Fredrik Engman,
Ådel Vestbö-Franzén
Robin Gullbrandsson
& Anna Ödéén

Visingsö hamn

Arkeologisk utredning, etapp 1, inför breddning av väg 1001 och ny anslutning till hamnen, Visingsö socken i Jönköpings kommun, Jönköpings län.

Rapport, foto och ritningar: Fredrik Engman, Robin Gullbrandsson, Ådel Vestbö-Franzén och Anna Ödéén

Grafisk design: Anna Stålhammar

Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Framsidan visar detaljer av Erik Dahlbergs förlaga och gravyr i Suecia antiqua et hodierna

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping

Tel: 036-30 18 00

E-post: info@jkpglm.se

www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:

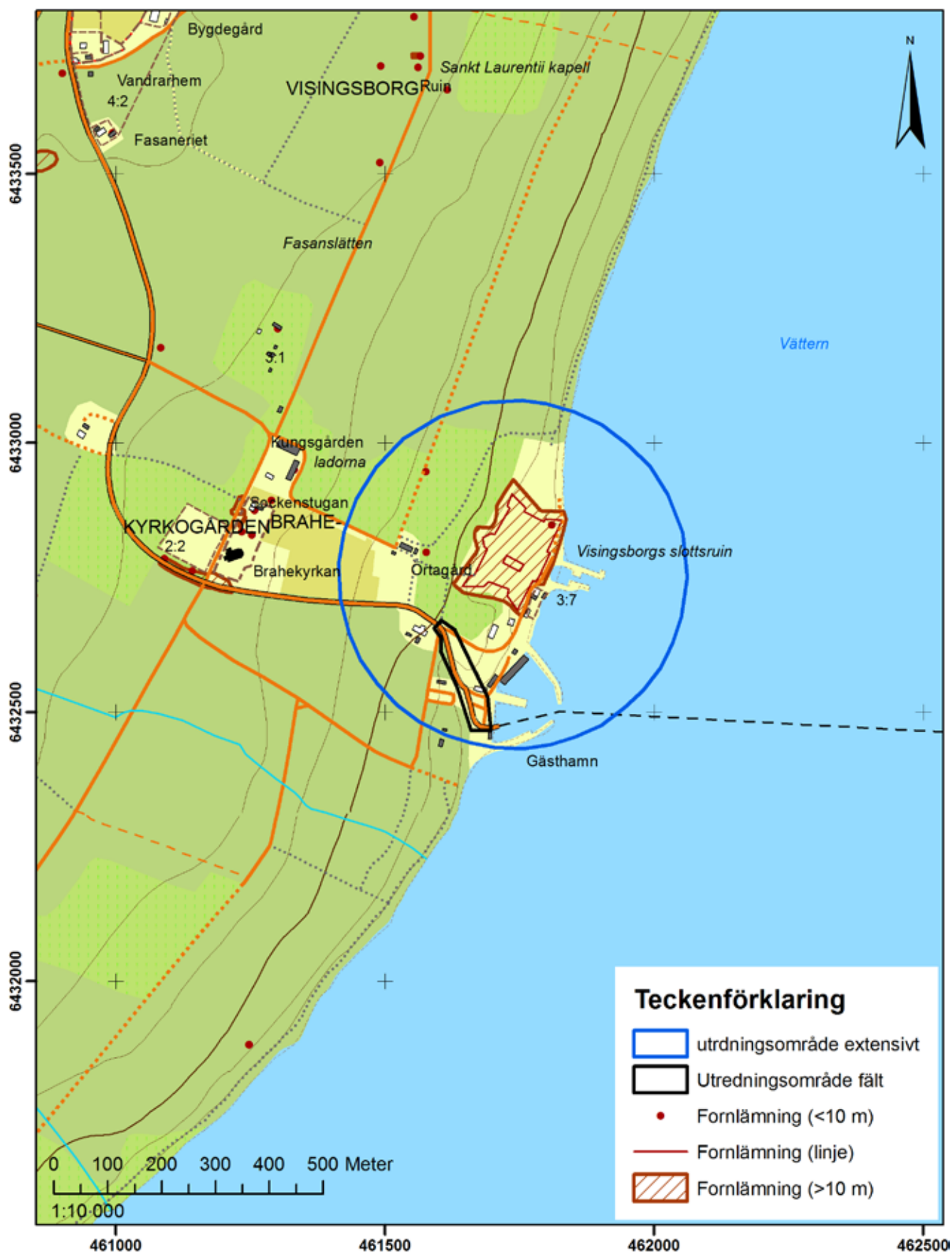
Ur karta © Lantmäteriet. Medgivande MS2007/04833.

ISSN: 1103-4076

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2011

Innehåll

Inledning.....	5
Målsättning och metod	5
Topografi och fornlämningsmiljö.....	5
Tidigare undersökningar.....	7
Resultat.....	8
Historiska uppgifter om Visingsborgs hamn.....	8
Planområdet i kartor från 1708	18
1708 års karta.....	18
1767 års karta.....	18
1799 års karta.....	18
1853 års karta.....	24
Ekonomiska kartan 1954.....	24
Fältinventering	25
Sammanfattning.....	25
Åtgärdsförslag	26
Administrativa uppgifter.....	26
Referenser.....	27
Tryckta källor.....	27
Otryckta källor.....	31
Arkiv.....	31
Kartunderlag.....	31

FIGUR 1. Utdrag ur ekonomiska kartans blad 64E 3gS. Skala 1:10 000.

Inledning

Jönköpings läns museum har under november och december månader 2011 genomfört en arkeologisk utredning, etapp 1, vid Visingsö hamn med anledning av Trafikverkets planer att bredda väg 1001 så att nya uppställningsplatser kan anordnas samt anläggning av en ny gång- /cykelväg längs uppställningsplatsen. Utredningsområdet omfattar ca 2 000 m².

Rapporten har upprättats av Fredrik Engman med bidrag från Robin Gullbrandsson som gjort arkivstudien, Ådel Vestbö-Franzén som gjort den landskapshistoriska studien samt Anna Ödéén som gjort fältbesiktningen.

Målsättning och metod

Målsättningen med utredningen är att fastställa om den planerade exploateringen berör fast fornlämning som inte är känd sedan tidigare. Metodiskt har vi gått till väga så att en kart- och arkivstudie genomförts där äldre kartor studerats och rektifierats i de fall de ansetts ge information om markanvändningen på platsen. Arkivstudien har gjorts i form av en sammanställning av skriftliga källor rörande Visingsborgs hamnanläggning. Fältarbetet gjordes i form av en besiktning av platsen där eventuella spår registrerades.

Topografi och fornlämningsmiljö

Området är beläget på Visingsös östra sida och består av en östsluttning ner mot hamnen. Stora delar av området är redan påverkat av senare tids verksamhet förknippade med hamnen. Visingsö upptar en yta av ca 24 km² där själva ön är 3 km bred och 14 km lång och högsta punkterna ligger på ca 120 m över havet, dvs ca 30 m över Vätterns nivå. Geologiskt har ön byggts upp av den så kallade Visingsöformationen som är en sedimentär bergart med skiffer och sandsten som bitvis går i dagen. De lösa bergarterna består av morän, lera och svallsand där lerjordarna dominerar. Lerjordarna har tillsammans med ett gynnsamt klimat bidragit till att skapa goda odlingsförutsättningar och några av Jönköpings läns största sammanhängande odlingsmarker återfinns därför på Visingsö (Waldermarsson 1984 s 62; Hjort 1987 s 32).

Den rika kulturmiljön på Visingsö har gjort att hela ön klassats som riksintresse för kulturmiljövården. I Riksantikvarieämbetets förteckning över riksintressanta kulturmiljöer anges Visingsö som en "Ovärderlig miljö med rika lämningar från forntid, medeltid och Brahetid..." (Riksantikvarieämbetet 1990). En noggrannare beskrivning över riksintresset Visingsö finns i länsstyrelsens meddelande 4/96 (Länsstyrelsen 1996).

Ser man till fornlämningsbilden är det tydligt att öns fornläm-

FIGUR 2. Utredningsområdet sett från NV. Foto Anna Ödeen.

ningar i huvudsak koncentreras till det långsträckta landkrönet mitt på ön. Den höga uppodlingsgraden på ön gör att man även får räkna med att ett stort antal fornlämningar försvunnit vid uppodling, vilket flera äldre uppteckningar vittnar om (Berg 1885 s23ff; Kilander 1991 s 31).

För att ge en bild av fornlämningsbeståndet på ön kan sägas att de äldsta fasta fornlämningarna på ön är en hällkista som kan dateras till den yngre delen av stenålder (Visingsö 48:1). Tidigare utgrävningar och äldre arkivuppgifter visar dock att det funnits minst tre hällkistor till på ön. Dessutom kan hällkistor från stenåldern ligga dolda i de större gravhögar som finns på ön. Förutom de fasta lämningarna har ett stort antal lösfynd av stenålderskaraktär påträffats vid jordbearbetning. Främst utgörs dessa av skafthålsyxor av bergart men sländtrissor, flintdolkar och flintmejslar ska ha hittats (Berg 1885; Jansson&Gustavsson 2009).

Spår efter bronsålderns verksamheter finns i form av ett antal gravhögar, varav den tydligaste är *Hagahögen* (Visingsö 60:1). Ytterligare högar finns som kan vara från bronsålder. Fem platser med skärvstenshögar finns registrerade (Visingsö 39:1, 90:1, 112-114:1). Skärvstenshögarna indikerar ofta boplatser från bronsålder eller äldsta järnålder. Från bronsåldern finns även lösfynd i form av kantyx, avsatsyxa och skafthålsyxa. Förutom dessa har även en miniatyrdolk påträffats vid en arkeologisk undersökning inom det södra gravfältet (Lindqvist 1980 s12ff).

Visingsö har en tydlig fornlämningskoncentration avseende järnåldersgravar med stensättningar, treuddar, domarringar från den äldre järnåldern och ett stort antal högar som generellt dateras till den yngre järnåldern. Gravarna ligger främst inom de tre större gravfälten, norra, mellersta respektive södra gravfältet, men gravfält finns även vid Grönstad (Visingsö 11:101, 11:201, 20:1, 43:1, 53:101, 53:301, 174). Det stora antalet gravhögar från yngre järn-

FIGUR 3. Flygfoto Näs borguin. Foto JLM, arkiv.

åldern visar att Visingsö utgjort någon form av regionalt centrum för Vätternområdet. Om detta vuxit fram ur ett regionalt behov eller om en gryende centralmakt legat bakom är svårt att veta (Löthman & Varenius 1987 s 92).

Förutom gravfälten finns ett stort antal områden med härdar och boplatsspår registrerade, se vidare under tidigare undersökningar.

Under medeltid etableras kungamakten på ön i form av anläggandet av Näs borg omkring 1150 längst ner i söder på ön. Borgen ödelades under 1300-talet. Övriga medeltida lämningar på ön är Kumlaby, respektive Brahekyrkan båda uppförda under 1100-talet. Ett mindre kapell, St. Laurentie kapell, byggdes också under 1100-talet men är nu en ruin. Visingsö kom sedermera att bli grevskapet Visingsborg med marker i angränsande socknar på fastlandet. Visingsös äldre kulturhistoria har sammanfattats i skriften Visingsö-artiklar (Nicklasson 2000, se även Agertz & Vestbö-Franzén 2008).

Tidigare undersökningar

Inom utredningsområdet har inga tidigare arkeologiska undersökningar genomförts. Inom Visingsö socken har ett flertal undersökningar gjorts. Redan 1655 ska en kopparurna ha påträffats i en gravhög (Berg 1885 s33). I slutet av 1600-talet nedtecknar kyrkoherde Sven M Oxelgren sina iakttagelser om fornminnen på Visingsö. Oxelgren rapporterar bland annat om två runstenar som numera är inmurade i väggen i tingshuset. Han nämner även att Näs borg mer eller mindre utgörs av en hög av grus och jord. Vidare nämner han att ett större antal jordhögar och ättebackar finns på ön ”Ättebackar finnas här många och mehr än annorstädes” (Lönnerberg 1942 s 58).

Från 1800-talet finns ett flertal uppteckningar om arkeologiska utgrävningar. I första hand nämns friherre Adlerbeth och kammarjunkare Rääf som bland annat undersökte en grav redan 1825 (Berg

1885 s 34; Claesson 1938). En av de första exploateringsgrävningarna utfördes 1874. Orsaken var att man planerade att bygga en väg och påträffade då kantställda hällar som bildade hörn. Upptäckten anmäldes till länsman och Berg utförde en arkeologisk undersökning av den nyupptäckta hällkistan (Visingsö 48:1). I graven hittades en flintdolk, flintskrapa, flintavslag och kol (Berg 1885 s 28).

Under 1900-talets början utförde Otto Janse och Algot Friberg en större arkeologisk undersökning inom det norra gravfältet. Totalt undersöktes 76 gravar. Janse och Friberg undersökte ytterligare gravar på andra platser. 1917 undersökte Janse och Arvid Enqvist ett höggravfält vid Tunnerstad Skattegård. Gravfältet omfattade 17 gravhögar 2,5-8 m i diameter (Enquist 1917). I samband med inventering av fasta fornlämningar grävde Claesson ett fåtal gravar på Visingsö (Claesson 1933).

I samband med att sträckningen ändrades för väg 1001 förbi Brahekyrkan och en ny parkeringsplats, gjordes arkeologiska undersökningar, under åren 1994-1996. Vid undersökningarna för vägsträckningen framkom en boplatssyta med drygt 90 anläggningar, till största delen härdar men också stolphål, kokgropar och boplatsgropar. Fläckvis fanns även ett tunnt kulturlager. De stolphål som påträffats bildade spåren efter ett 34 meter långt och 5 till 8 meter brett långhus. Platsen har använts vid flera tillfällen men med en tyngdpunkt på förromersk och romersk järnålder. Huset daterades till tiden runt Kristi födelse. På platsen för parkeringen påträffades ca 100 boplatslämningar i form av stolphål, härdar, kokgropar och boplatsgropar, men också en brunn. Detta område var något yngre och daterades till vikingatid och tidig medeltid (Jansson & Gustavsson 2009).

Utöver dessa undersökningar har Jönköpings läns museum mellan 1993-2011 utfört 50 arkeologiska utredningar, för- och slutundersökningar (Ajneborn 2007; Ameziane 2005, 2006; Borg 2010a, b; Gustavsson 1994, 1997, 1999; Gutehall 1999; Haltiner-Nordström 2003; Hylén 2009; Jansson 1993, 1995, 2002, 2003a-d, 2004a, b, 2005; Jansson&Gustavsson 2009; Kristensson 2004a-g, 2011; Lorentzon 2000a, b, 2009; Nordström 2001; Røjder 2009; Varenius 1994, 2000; Ödéén 2005, 2006a-c, 2007a, b, 2008a-e, 2009, 2010).

Resultat

Historiska uppgifter om Visingsborgs hamn

”I siööstranden är en fast hampn utbygd medh et torn på hwar endan å bådhe sijdor om ingången, ther många fährkostar rymmas uthi, hwilcket och så är en stor tillflyckt för reesande personer i storm eller nattläger” (samtida ospecificerad källa angiven i Grennfelt 1980 s 143ff).

Första hamnen vid Visingsborg anlades 1642 för *”så väl båtars landgång som i synnerhet att vattnet icke må skölja ut hamnen, som*

man ser årligen ske rundt omkring ön.” (Allvin 1859 s 121). Anläggandet skedde *”icke utan stort besvär och omkostning för siöns diuphets skull”* enligt den braheska sterbhusinlagen (Grennfelt 1980 s 145). Man ser anläggningen på Johan Werner d.ä:s tavla av greve Per Brahe d.y. i sitt grevskap från 1649. Den är placerad mitt för slottets tornkrönte så kallade ”sjöport” och består av två lika stora bryggor som skjuter rakt ut. Slottets borggård förbands med hamnen genom en täckt gång som ledde genom östflygelns sydligaste del. Denna gångs mynning mot hamnen utgjordes av ”sjöporten”. Gången återupptäcktes vid 1930-talets arkeologiska undersökningar. I brev från hauptman Lars Jonsson till Per Brahe den 23 september 1666 omtalas *”bron som man går neder i hamnen [från slottet]”* (Larsson Haglund 2010 s 418).

Våren 1661 drabbade en häftig vårflod och höga vattenstånd hamnen. Reparationer och förbättringar påbörjades efterföljande år och i april hade stenkistor tillverkats och monterats för pirarna samt hade börjat fyllas med sten. Nya hamnen blev något högre än den gamla.

FIGUR 4. Johan Werner den äldres tavla av greve Per Brahe den yngre i sitt grevskap, utförd 1649, idag på Skokloster. Här syns, i bildens högra del, 1642 års hamnanläggning, belägen mitt för Visingsborgs sjöport med två likadana bryggor.

”Arbetet vid slottet anbelangande så går det väl för sig på hamnen. De hava redan förfärdigat den yttre delen, med halva den innersta på båda länkarna [pirarna], och hålla nu på att bära stenen tillbaka igen undan i sitt förra ställe, och strax därefter skola de röja undan sig, till att fullborda det övriga av hamnen” (Larsson Haglund 2010 s 237f)

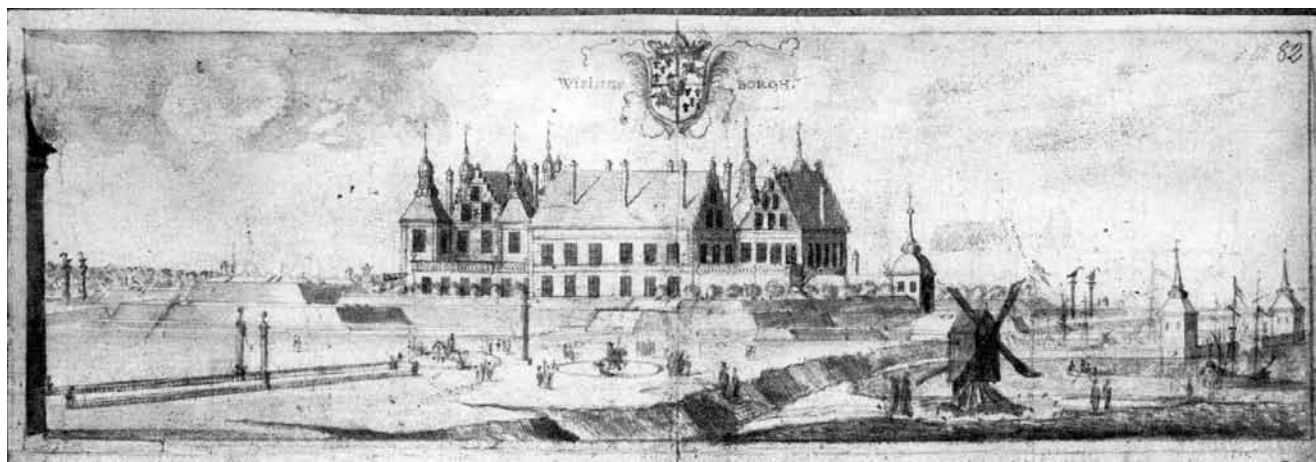
Våren 1664 uppfördes en mur mellan slottet och slottsvallen på hamnens södra sida. Under sommaren samma år timrades två små tornbyggnader ytterst på pirarna. Dessa var i två våningar, försedda med spåntak och målade fönster på väggarna. Tornen kom att rymma var sin kanon och krutförråd. Av sistnämnda anledning inlades trägolv för att ej riskera gnistor (Larsson Haglund 2010 s 331ff). På ytterväggarna hade Brahes hovkonterfejare Johan Werner d.y. målat blindfönster (Nisser 1931 s 34). Vid senare tillfälle lades förtent järnplåt på spåntäckningen, okänt när. På ömse sidor om själva inloppet uppsattes två svanar av kopparplåt, tillverkade av kopparslagaren Daniel Jonsson i Gränna. Dessa målades 1668 vita med förgyllda näbbar, postamenten gråa. Detta arbete utfördes av Johan Werner. Två motsvarande arrangerade örnar i samma material skall enligt komminister Wetters beskrivning från början av 1700-talet, ha flankerat bron till sjöporten. Denne nämner även att de båda tornet var röda (Nisser 1931 s 34).

År 1665 slöts hamnanläggningen med en mur norr om den samma mellan slottsvallar och sjöstrand. I april 1666 berättades att byggmästaren låtit hugga en bom över hamninloppet *”uti skönt trä”* (Larsson Haglund 2010 s 359, 397f). Helt färdig tycks hamnen inte ha blivit eftersom den vid Per Brahes bortgång 1680 omtalas som *”mest färdig”* (Allvin 1859 s 121).

Ansvarig för byggnadsarbetena på Visingsborg under 1660-talet var Johan Werner d.y (Nisser 1929 s 29). Troligen var det även han som ansvarade för hamnens förändring. Man hade problem med erosion vid sjökanten nedanför slottet. Där låg väderkvarn, brygghus och vedbod. Erosionen var en anledning till anläggandet av en ordentlig hamn. Sommaren 1663 nedsattes ett pålverk invid kvarnen för att den inte skulle slås omkull av vågor (Larsson Haglund 2010 s 287). I brev till Per Brahe i augusti 1671 skrev hauptman Lars Jonsson att man inte skulle behöva de avkvistade träd som förts fram för att sätta ned som skydd. Sjöns vattennivå hade avtagit och träden skulle *”både lyta hamnen och bliva ont att komma iland båtarna”* (Larsson Haglund 2010 s 516).

Hamnen trafikerades under grevskapstiden av *”bojorter, skutor, galejer och båtar”* (Berg 1885 s 81f). De större fartygen ombesörjde transporter av kalksten från Omberg och järn från Askersund för grevarnas byggnationer.

Den mest precisa skildringen i bild av Visingsborgs grevliga hamnanläggning ger Erik Dahlbergs förlaga till planschverket *Suecia Antiqua et hodierna*. Förstudien och själva förlagan är tro-

ligen utförda under Dahlbergs tid som landshövding i Jönköping 1687–1693, det vill säga åren närmast efter reduktionen (Dahlberg 1970). På dessa avbildningar ligger inte hamnen mitt för sjöporten utan något förskjuten åt söder. Hamnen skulle om det stämmer ha bytt läge söderut 1662, men troligare är detta en feltolkning, varom mer nedan. Vidare lägger betraktaren märke till de två höga kolonnerna vid bron till sjöporten. I förlagan kan de två krönande figurerna tolkas som de ovan nämnda örnarna, medan de i gravyren misstolkats som de två svanarna. Figurerna kring inloppet till hamnen är ser mer ut som urnor än de nämnda svanarna.

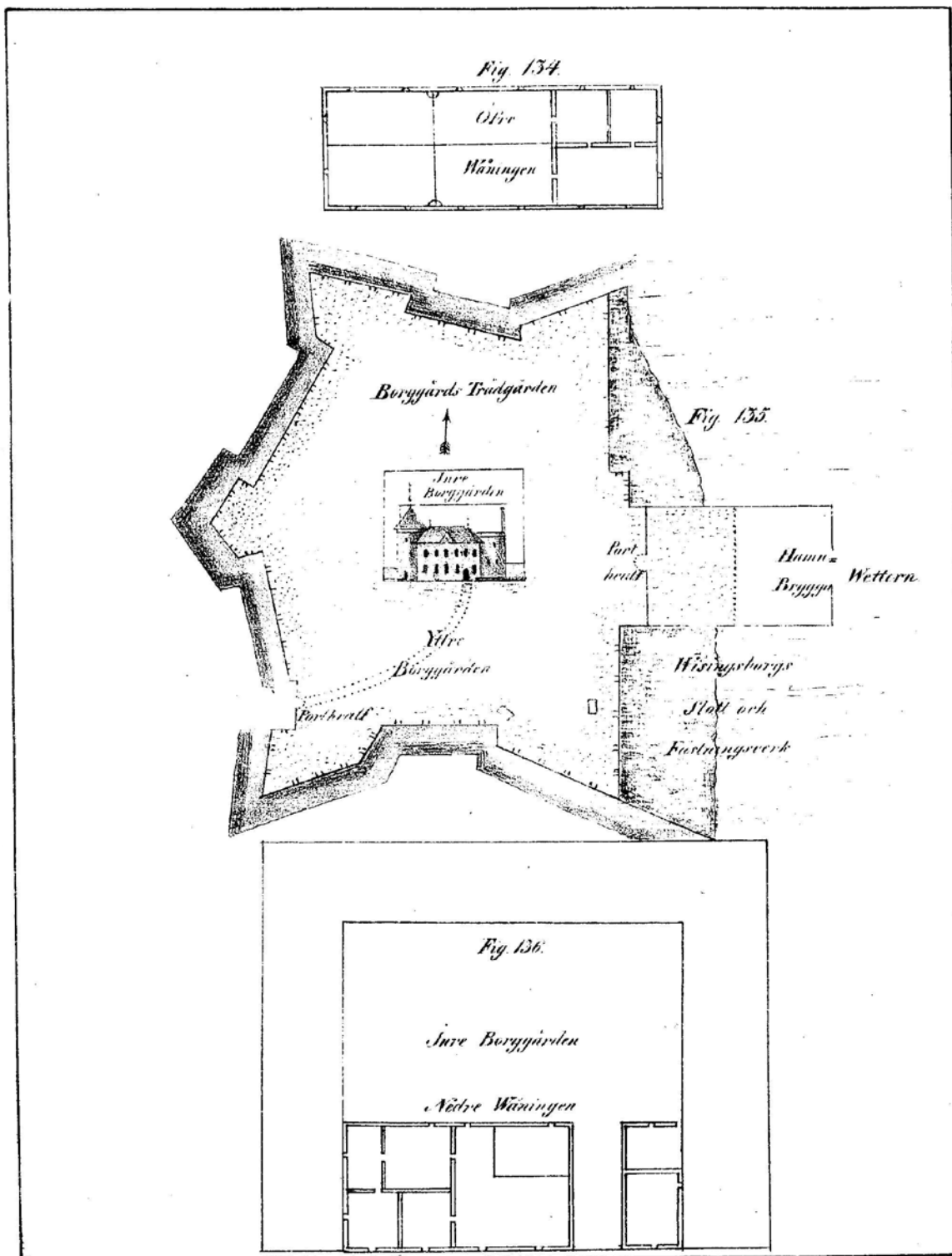
Visingsborg omvandlades i reduktionen till kungsgård och mötte sin undergång 1718 genom brand efter en period som läger för ryska krigsfångar. När greve Johan August Meijerfeldt 1721 tillträdde som arrendator för Visingsborgs kungsladugård upprättades en besiktning av den forna slottsanläggningen, inklusive hamnen. Denna ger en mycket tydlig bild av hamnens utseende och olika delar:

”Ifrån [sjö]Porten öfwer den näste gamle igenfallne grafwen är en bro af Ekewercke till sielfwe botten behållen, men listwärcket fördärfwat mitt öfwer Broen är et upkol [?] med 2:ne gamle ruteportar på gångejärn /.../ Wid Broändarne äre 2:ne stora stolpar och afwan uppå 2:ne Koppar Örnar. /.../ Utom Siöporten finns en brygga uti Siöen, dels med murar, och en dels med träwercke omkring bygd. Mitt uti är Båt Broen [inloppet] teldat [tillverkat] af Ekewercke behållit men sidowärcket förderfwat. Wid ändan af Broen står en stolpe med en Swan af koppar den andre är nederfallen och af Slottsfogden Mollerius förwarat. Uti öster södre och östnorre hörnen af Bryggan finnes 2:ne torn med rum under fordom brukade till krut och saltpetters förwar. Taken äro spånne och tornen med förtent jernbläck beslagne, samt jernspiror och flyckter [flöjlar], twenne dörrar på gångejern och låsar.” (Besiktningsprotokoll 1721, avskrift i JLM arkiv).

År 1800 fattade Kammarkollegiet beslut om att den grevliga hamnen skulle förstöras. Detta beslut genomfördes dock ej fullständigt,

FIGUR 5. Erik Dahlbergs förlaga för Suecia antiqua et hodierna. Hamnen ligger förskjuten åt söder i förhållande till sjöporten. Notera de båda kolonnerna med sina båda örnar av koppar som flankerar bron till sjöporten. Figurerna som flankerar själva hamninloppet är svårtolkade, de ser mer ut som urnor än svanar. Man kan notera att gravyren i övrigt ligger nära förlagan, vilket annars sällan var fallet med Sueciagravyrerna se även framsidan.

Pl. 39

Sjöborg, T. 3 (Visingsborg)

[Hilje, 1830, pl. 39, 40]

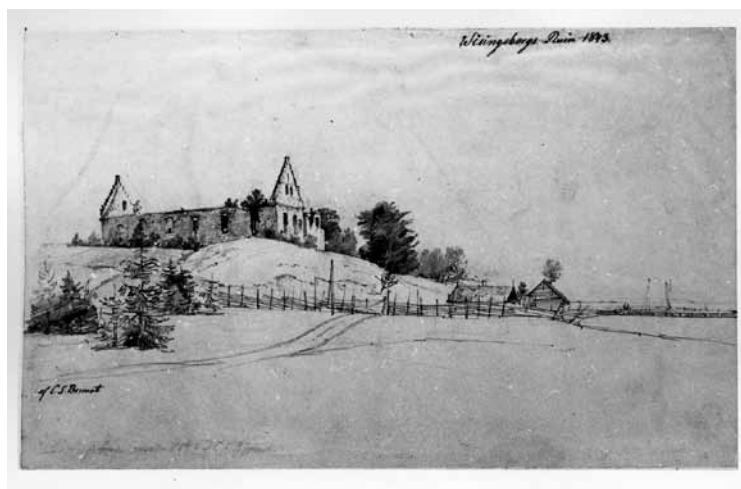
FIGUR 6. Sjöborgs planritning över Visingsborg från 1830 i Samlingar för Nordens fornälskare visar att resterna av bryggorna ligger mitt för den gamla raserade sjöporten.

ännu 1846 omnämndes hamnen som brukbar. Dock kom de präktiga bryggorna att säljas för en spottstyver (9 riksdaler och några skilling) och därefter blev vad som fanns kvar ovan vattenytan till största delen raserat (Berg 1885 s 207).

På en karta från 1817 över öns fornlämningar är hamnen utmärkt som sluten med tre armar och antydningar till de båda hörntornen, den södra armen tycks utgöra ena armen till rester av en tidigare brygga direkt i söder med liknande form. I förklaringarna står *"slottsbryggan har ännu höga lemningar mot landet af de murar, som enligt berättelse, betäckte [?], skola formerat god hamn."* Om den södra hamnlämningen står: *"En brygga djupt under vattnet"* (Karta öfver Antiqviteterna på Wisingsö 1817, foto i JLM arkiv). Är detta resterna av 1642 års hamn eller en tillbyggnad till 1662 års? Nils Sjöborg ger i *Samlingar för Nordens fornälskare* från 1830 en utförlig beskrivning av hamnens dåvarande tillstånd:

"Tvänne Krut-torn voro fordom uppförde på de båda yttersta hörnen af hamnbryggan /.../ af hvilka nu endast grundstockarne, som ligga under vattnet, äro kvar; stenen som tjänat till fyllning, höjer sig ännu mer och mindre, öfver vattubrynen. Att på bägge sidor om hufvudbryggan i forna tider varit hamnbryggor, där ett betydligt antal Slupar kunnat ligga i lugn, särdeles på södra sidan, utvisa de på sjöbottnen ännu synliga grundstockar och stenfyllnader. – Hamnen, den enda på hela Ön, där äfven större båtar kunna landa och finna säkerhet under storm och oväder, är ännu tämligen brukbar, emedan dess, enligt ett Kammar-Collegii beslut af den 30 April 1800, verkställda förstöring icke sträckt sig till de delar af anläggningen, hvilka varit lägre än vattenytan." (Sjöborg 1830 s 62).

Styrelsen över ekplanteringarna på ön lät efter övertagandet av Visingsborgs förvaltning 1831 reparera hamnbryggan (Wieselgren 1846 s 391f). På en teckning av C S Bennet från 1843 kan man se hur bryggan då tedde sig. På en karta från 1853 ser man att bryggan har samma form och läge som 1817.

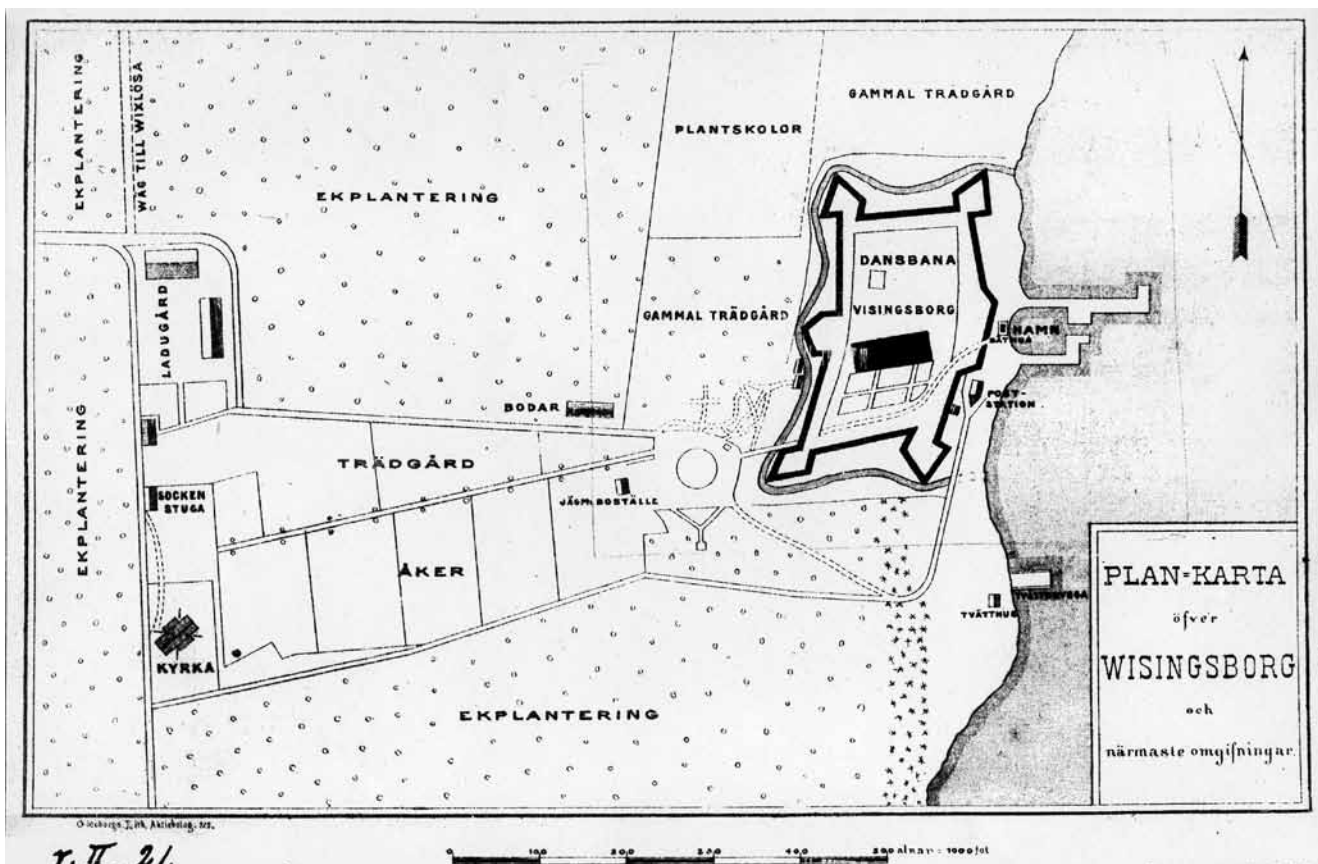
FIGUR 7. Teckning av Visingsborg med hamn år 1843 av C S Bennet. JLM arkiv.

Jonas Allvin omtalade 1859 att man kunde se rester av den ovan nämnda äldre hamnanläggningen på botten bredvid den dåvarande. Han tolkade dock detta som rester av den anläggning som påbörjades 1662. Detta stöds av Dahlbergs teckningar men motsägs av 1817 års karta och även Sjöborgs planritning från 1830 som visar att hamnen ligger mitt för ett portvalv som kan tolkas som sjöporten. Allvin menade att det var 1662 års brygga som såldes till dåvarande arrendator, vilken lät riva den eftersom den gamla bryggan räckte för behoven (Allvin 1859 s 121). Man kan dock ändå dra slutsatsen att 1600-talets hamn i princip till läge och form ägde bestånd till ångbåtarnas intåg.

Förbindelserna med fastlandet var efter grevskapstiden sporadiska och osäkra. Vid sidan av böndernas skyldighet att tillhandahålla s.k. kronorodd (en plikt med rötter i medeltid) skedde all sjöfart så att säga privat. Varje by på ön hade en s.k. byabåt som gemensam egendom. Den första ordnade båttrafiken mellan Visingsö och Gränna tillkom först på 1770-talet i form av en s.k. paketbåt som främst sörjde för gymnasiets behov. Denna anlöpte dock inte Visingsborgs hamn utan ortsbefolkningens mer hävdvunna landningsställe vid Kumlabö, vilken fick namnet *Parola Malm* (Gutehall 1999). År 1819 sammanslogs paketbåten och kronorodden och ansvaret hamnade på socknen (Grennfelt 1980 s 258).

År 1862 ersattes paketbåt och kronorodd med reguljär ångbåts-

FIGUR 8. Karta av Wilhelm Berg i Visingsö över slottsområdet från 1885 med 1860-talets nya ångbåtshamn i läget för den gamla hamnen.

FIGUR 9. Fotografi från 1880-talet av ångbåtshamnen, sedd från land. JLM arkiv.

FIGUR 10. Fotografi från 1880-talet av strandpartiet med båthus vid ångbåtshamnen. JLM arkiv.

trafik Jönköping – Gränna – Visingsö (Grennfelt 1980 s 258). Fartygen hade dessutom blivit större och trafiken tack vare Göta kanal mer intensiv. Visingsborgs hamn var för liten och föråldrad. I samband med detta fick resterna av Per Brahes hamnanläggning moderniserats kraftigt. Denna om- och tillbyggnad skedde genom dåvarande Skogsstyrelsens försorg och nyttjade stenmaterial från slottsvallarnas förfallna yttre stenfasader (Smålands folkblad 17 december 1942). Först förlängdes den norra piren och något senare den södra. Pirarna är traditionellt konstruerade med nedsänkta stenfyllda timmerkistor på vilka sedan murats kajkanter av huggen sten och mellanrummet fyllts med natursten. Överst lades flata stenhällar (Hederström 1994). Ångbåtsbryggan kan således sägas bokstavligen ha sina rötter i 1600-talets hamnanläggning.

Under 1930- och 40-talen genomgick slottsruinen omfattande restaureringsarbeten. Bland annat återuppfördes slottsvallarnas stenfasader med nytt material. Gången från borggården till hamnen återupptäcktes och försågs med en ny trätrappa för att underlätta tillgängligheten från hamnen dit turistbåtarna anlöpte.

FIGUR 11. Fotografi från 1900-talets första decennium av hamnen före rekonstruktionen av slottsvallarnas murbeklädnad. Foto Calla Sundbäck. JLM arkiv.

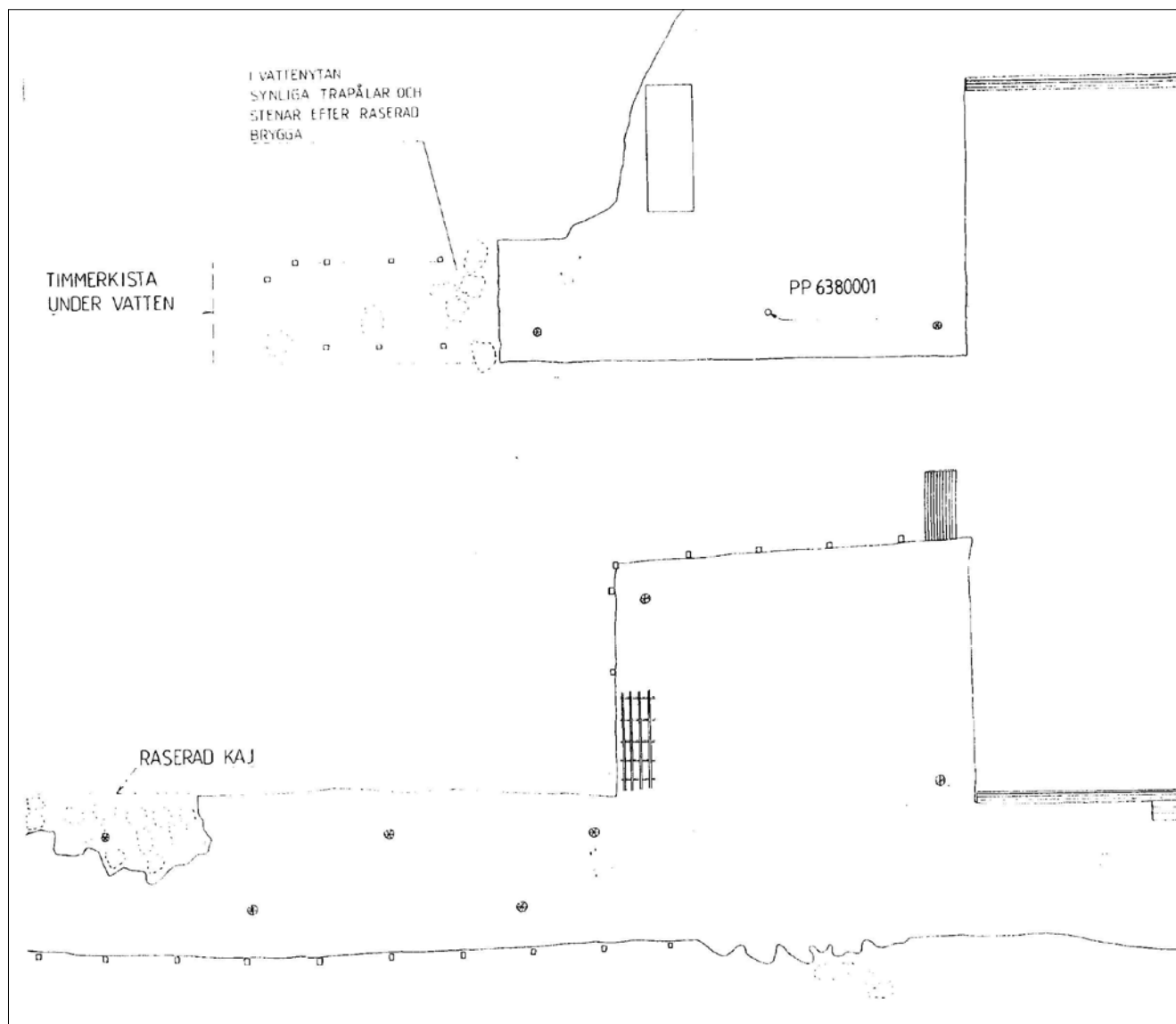

FIGUR 12. Fotografi från 1944 av hamnen efter återskapandet av slottsvallarnas murbeklädnad och ordnandet av en trappa till resterna av sjöportens gamla valv. Foto Mårten Sjöbeck. ATA.

Ny hamnanläggning söder om den gamla Visingsborgs hamn byggdes 1956 och ansvaret övergick från Domänverket till Visingsö kommun, från 1971 Jönköpings kommun. Ganska omgående blev hamnen anpassad för bilfärjor.

Åren 1992–1994 restaurerades den gamla ångbåtshamnens stenpirar. På en plan uppgjord inför restaureringen är utmärkt som en förlängning av den södra piren en timmerkista under vatten och i vattenytan synliga träpålar och stenar efter en raserad brygga. Södra piren var nästan helt raserad över vattenytan, kanterna på den norra mycket dåliga. Redan 1978 hade Riksantikvarieämbetet gjort en dokumentation av den kulturhistoriskt värdefulla anläggningen (Hederström 1994).

FIGUR 13. OVAN Detalj från plan över ångbåtshamnen som visar spår av raserad brygga, upprättad 1992 av Jönköpings gatukontor inför restaurering. JLM arkiv.

FIGUR 14 VÄNSTER. Fotografi från pågående restaureringsarbeten 1992–1994. Foto Christine Hederström. JLM arkiv.

Planområdet i kartor från 1708

Området kring Visingsös hamn har förändrats, framför allt under 1900-talet, då ny hamn och nya vägar till hamnen anlades samt tidigt 2000-tal då den nya serviceanläggningen vid hamnen byggdes. I samband med dessa markningrepp kom stora jordmassor att schaktas bort i slänten ner mot hamnen. Spår från tidigare perioder kan därför vara svåra att återfinna i fält i dag.

Kartorna över Visingsborgs ägor sträcker sig tillbaka till 1680 då den första sockenkartan upprättades över Visingsö. Denna geografiska karta ger ingen detaljinformation om det aktuella området och det är först i den geometriska kartan över Visingsborgs ägor från 1708 som vi får en detaljerad bild över planområdet.

1708 års karta

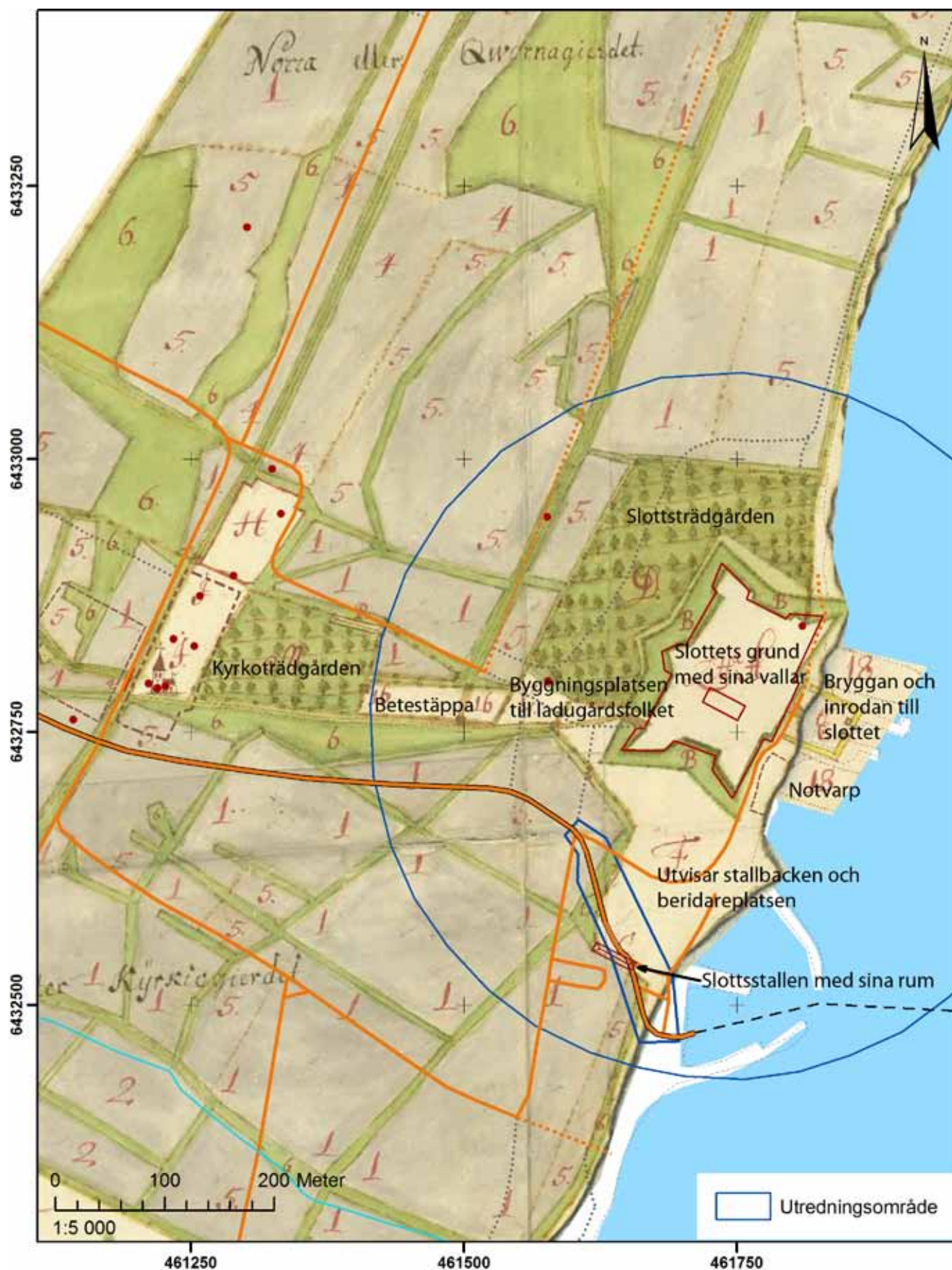
Kartan upprättas medan slottet fortfarande var intakt, alltså innan branden. Den dåtida hamnen ligger strax öster om slottet och består av två utskjutande bryggor kring en ”inrodd” till slottet, se FIGUR 15. Utanför bryggorna ligger två stora notvarp. Lantmätaren anger endast var ”slottets grund med sina vallar” är beläget men ritar inte ut själva slottsbyggnaderna. Kring slottsplatsen sträcker sig vallgraven eller ”slottsgraven” som i sin tur omges av fruktträdgårdarna i norr och väster. Söder om vallgraven sträcker sig ett område som kallas ”Stallbacken och beridareplatsen”. Området har således använts som ridbana och övningsområde för slottets hästar. I södra änden av beridareplatsen ligger en byggnad som betecknas ”slottstallen med sina rum”. Byggnaden är lång och indikerar att antalet hästar borde ha varit stort. Byggnaden och delar av beridareplatsen ligger inom planområdet. Slottstallet omnämns 1662 och skall då ha rymt 32 hästar. Stallet var uppfört i trä och på norra långväggen var en målad tavla av Braheparet. På var gavel var fönsterlösa kammare inredda för stalldrängarna. Resten av längan var indelad i sex avdelningar med spiltor och krubbor för grevens rid- och unghästar (Larsson Haglund s 30).

1767 års karta

År 1767 var slottet nerbrunnet och befanns i ruiner. Över slottsområdet går en väg ner mot hamnanläggningen som är identisk med den som fanns på platsen sextio år tidigare, se FIGUR 16. På 1760-talet var den gamla beridareplatsen dels uppodlad till åker, dels brukad som äng. Dock står den långa stallbyggnaden kvar, men den ursprungliga anknytningen till slottsområdet har kapats.

1799 års karta

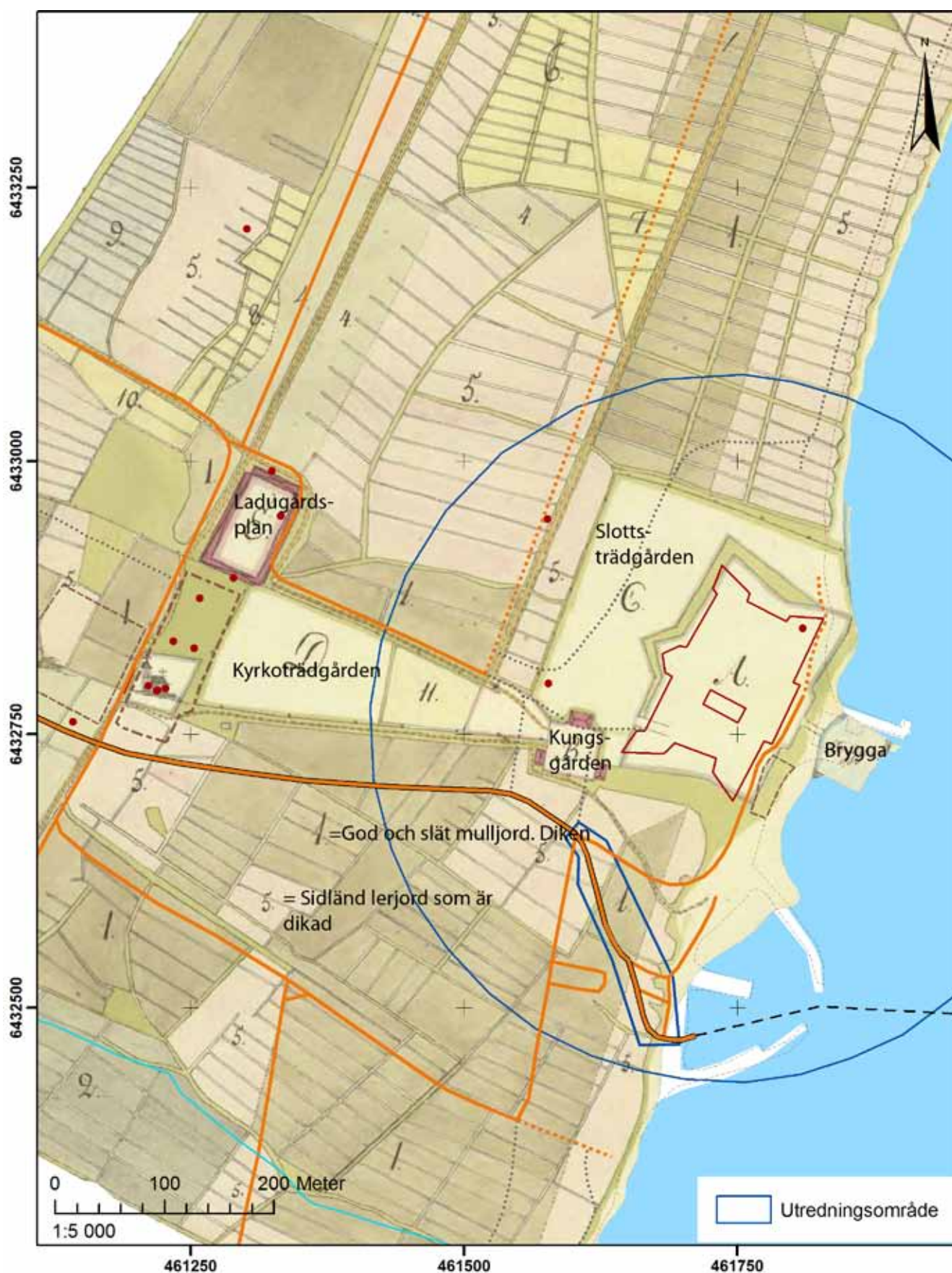
År 1799 är hamnen fortfarande belägen strax öster om slottet. I samband med anläggandet av kungsgården strax intill de gamla slottsvallarnas sydvästra hörn har en ny väg anlagts ner mot sydöst. Denna väg sträcker sig ner mot det område som kom att bli Vi-

FIGUR 15. Avmättningskarta från år 1708, Jonas Petersson Duker och Anders Ekebohm (E127-31:1). Dagens vägnät har lagts till på kartan.

FIGUR 16. Avmätningsskarta från år 1767, Jonas Duker (E127-31:3 1767). Dagens vägnät har lagts till på kartan.

FIGUR 17. Arealavmätning och rågångskarta 1799 Gustaf Ödvall (E127-31:4). Dagens vägnät har lagts till på kartan.

FIGUR 18. Visingsö socken 1853. Teodor Bernhard Elfström (E127-1:4). Dagens vägnät har lagts till på kartan.

FIGUR 19. Ekonomiska kartans blad 7E 7c från 1954. Dagens vägnät har lagts till på kartan.

singsös hamn under 1900-talet. På vägens båda sidor sträcker sig åkermark och stallbyggnaden som fanns 1708 och 1767 är riven.

1853 års karta

Den landskapsförändring som genomfördes mellan 1799 och 1853 var omvälvande. Ekplanteringen på 1820–1830-talet skedde på Visingsborgs åker- och ängsmark och ekplanteringen kom att klättra dikt in mot slottsområdet, se FIGUR 18. Hamnen är kvar i området öster om slottet som vid denna tid beskrivs i kartan som slottsruin. Planområdet går genom den nyanlagda ekplanteringen.

Ekonomiska kartan 1954

Resultatet av den totala landskapsomvandling som skedde under 1800-talets första årtionden framträder på 1950-talets ekonomiska karta, se FIGUR 19. Den enda öppna mark som finns i anslutning till Visingsborg är åkermarken strax öster om kyrkan. I övrigt täcks hela kartutsnittet av ekskog. På 1950-talet hade den nya hamnanläggningen sedan länge tagit över rollen från den i norr liggande slottshamnen. En ny väg hade anlagts till hamnen och denna väg har med några modifieringar varit kvar tills i dag. Bebyggelsen i hamnområdet var på 1950-talet föga omfattande. Intill hamnen låg en campingplats.

Sammanfattningsvis kan sägas att det inom planområdet har skett stora förändringar under 1900-talet i samband med anläggandet av en hamn som kunde ta emot bilfärjor. Den nya hamnanläggningen medförde byggandet av en ny väg samt enstaka servicebyggnader. Sedan 1950 har ytterligare ingrepp gjorts inom planområdet i samband med anläggandet av en ny serviceanläggning ca år 2000. Området strax väster om den nybyggda anläggningen består av en slänt som successivt har förvanskats i och med schaktningsarbeten. Det finns små möjligheter att återfinna några av de äldre anläggningarna, t ex

FIGUR 20. Foto över platsen för slottsstallarna, från sydost. foto Anna Ödéén.

den stallbyggnad som redovisas på kartorna från 1708 och 1767 på arkeologisk väg, se vidare under kapitlet Fältinventering.

Fältinventering

Fältinventeringen genomfördes den 23 november i form av en besiktning på platsen. Utifrån kartstudien framstod läget för slotts-stallarna och beridareplatsen som mest angelägna att studera. Vid fältbesiktningen kunde konstateras att platsen för stallet var stört av sentida ingrepp. Väster om platsen är ett befintligt hus och mellan detta och nuvarande väg har stallet legat. Sträckan mellan vägs slänt och hus är endast 14 m långt och inom 11 av dessa har området fyllts ut. Inom de återstående tre metrarna växer en större lärk, se FIGUR 20.

Öster om befintlig väg är idag en grönyta som enligt folk i bygden kallas för *Sågeplan*. På platsen ska en ångsåg ha stått. troligen har den varit i bruk från omkring 1880-talet (Kardell 1997 s 70). Några spår efter denna kunde inte iakttas då området troligen schaktats ut och besåts med gräs.

FIGUR 21. Foto över utredningsområdet, från sydost. Foto Anna Ödéén.

Sammanfattning

Jönköpings läns museum har utfört en särskild arkeologisk utredning etapp 1 inom del av Visingsö hamn och väg 1001. I samband med utredningen har även en omfattande arkivstudie avseende äldre hamnlägen genomförts. Landskapets förändring har studerats utifrån de kartor som finns i lantmäteriets arkiv. Därefter har en fältinventering gjorts av platsen. I kartstudien noterades inom utredningsområdet platsen för den gamla beridareplatsen och slottsstallet. Fältbesiktningen kunde dock konstatera att större delen av området var förstört genom utschaktning och släntning, men enstaka fragment av historien kan finnas kvar.

Åtgärdsförslag

Fornlämningsbild och närhet till Visingsborgs slott gör området intressant varför alla ingrepp bör föregås av en arkeologisk utredning. Det nu aktuella utredningsområdet är litet och är till större delen förvanskat och förstört genom senare tiders anläggningar, schaktningar och utfyllnader. Inom området kan rester av förhistorisk och medeltida aktivitet samt aktiviteter kopplade till grevskapstiden finnas varför en arkeologisk utredning etapp 2 bör genomföras för att konstatera om fast fornlämning berörs.

Jönköpings läns museum har samrått med länsstyrelsen angående åtgärdsförslaget.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr:	431-5978-2011
Länsstyrelsens beslutsdatum:	2011-11-18
Jönköpings läns museums dnr:	321/2011
Beställare:	Trafikverket (TRV2010/101350)
Rapportansvarig:	Fredrik Engman
Arkivstudie:	Robin Gullbrandsson
Kartstudie	Ådel Vestbö-Franzén
Fältansvarig:	Anna Ödéén
Fältarbetstid:	2011-11-23
Län:	Jönköpings län
Kommun:	Jönköping kommun
Socken:	Visingsö socken
Fastighetsbeteckning:	Visingsborg 3:1
Belägenhet:	Ekonomiska kartans blad: 64E 3gS
Koordinater:	SV 6432471, 461664
Koordinatsystem:	Sweref 99 TM
Undersökningsyta:	2 000 m ²
Fornlämningsnummer:	(Visingsö 37:1 berörs av arkivstudien)
Fornlämningstyp:	Slott/herresäte
Tidsperiod:	1562-1718

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Tryckta källor

- Agertz, J & Vestbö-Franzén, Å. 2008. *Visingsös bebyggelse och landskap i äldre lantmäterikartor och 1500-talets handlingar*. Jönköpings läns museum, 2008. Jönköping
- Ajneborn, B. 2007. *Bland täckdiken och kanadagäss - arkeologisk utredning etapp 2 inför nybyggnad av enbostadshus på fastigheten Kumlaby 3:15*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2007:52. Jönköping
- Allvin, J. 1859. *Beskrifning öfver Wista härad*. Jönköping.
- Ameziane, J. 2005. *Erstad 11:2 - Schaktning inför byggnation av två fritidshus*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2005:4. Jönköping.
- Ameziane, J. 2006. *Avtryck efter Gudrun - Efterundersökning av stormskadade gravar*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2006:76. Jönköping.
- Berg, W. 1885. *Visingsö jämte anteckningar om Visingsborgs grevskap*. Göteborg.
- Borg, J. 2010a. *Sökschaktsgrävning inom Tunnerstad 17:13. Arkeologisk utredning inför husbyggnation*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2010:26. Jönköping.
- Borg, J. 2010b. *Rökinge 2:22. Arkeologisk utredning inför husbyggnation*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2010:34. Jönköping.
- Claesson, C. 1938. *Äldre litteratur rörande Jönköpings läns fasta fornminnen*. MNSF XI.
- Dahlberg, E. 1970. *Teckningarna till Suecia Antiqua et Hodierna*. Stockholm.
- Grennfelt, T (red). 1980. *Gränna - Visingsö historia*. Stockholm
- Gustavsson, A. 1994. *Kumlaby skola, Kumlabby 2:17*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 1994:17. Jönköping.
- Gustavsson, A. 1997. *Tunnerstad 21:1*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 1997:27. Jönköping.
- Gustavsson, A. 1999. *Stormskadad gravhög - nr 159, mellersta gravfältet, Visingsö kronopark*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 1999:18. Jönköping.
- Gutehall, A. 1999. *Parola Malm - Dykrekognocering vid Visingsös första hamn för reguljär båttrafik*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 1999:20. Jönköping.
- Haltiner Nordström, S. 2003. *Bergvärme på Visingsö folkhögskola - schaktövertäckning inom fornlämning 11*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2003:6. Jönköping.
- Hederström, C. 1994. *Rapport angående restaureringsarbetena av Visingsö gamla hamn 1992–1994. Byggnadsvårdsrapport 1994:4*. Jönköpings läns museum. Jönköping.
- Hjort, I. 1987. *Naturen på Småländska höglandets hjässa*. I: Rydén, J (red) *Jönköpings läns historia*. Småländska kulturbilder 1986-87. Meddelan

den från Jönköpings läns hembygdsförbund och stiftelsen Jönköpings läns museum LVIII. Jönköping.

Hylén, H. 2009. *Stigby 1:3, Arkeologisk utredning inför nybyggnation av två enbostadshus inom fastigheten Stigby 1:3*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2009:87. Jönköping.

Jansson, K. 1993. *Arkeologiskt återställningsarbete av stormskadade gravfältsområden, fornlämnning 11, 20, 29, 53 på Visingsö*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 1993:13. Jönköping.

Jansson, K. 1995. *Arkeologisk utredning etapp 2 inför ombyggnad av lv 1001 vid Brahekyrkan*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 1995:12. Jönköping.

Jansson, K. 2002. *Stolphål i garaget, inför planerad husbyggnation inom södra gravfältet, RAÄ 53 på Visingsö*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2002:13. Jönköping.

Jansson, K. 2003a. *Vrixlösa 4:9 - inför planerad utbyggnad av fritidshus på Vrixlösa*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2003:28. Jönköping.

Jansson, K. 2003b. *Vrixlösa 4:9 - inför planerad utbyggnad av fritidshus på Vrixlösa*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2003:29. Jönköping.

Jansson, K. 2003c. *Särskild arkeologisk utredning Visingsborg 3:1*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2003:51. Jönköping.

Jansson, K. 2003d. *Särskild arkeologisk utredning Visingsborg 3:4*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2003:52. Jönköping.

Jansson, K. 2004a. *Arkeologisk forskningsundersökning. Extra Muros*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2004:1. Jönköping.

Jansson, K. 2004b. *Avlösa 7:1 - inför planerad fritidsbyggnad på Visingsö*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2004:28. Jönköping.

Jansson, K. 2005. *Gravplats en trappa ner*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2005:41. Jönköping.

Jansson, K & Gustavsson, A. 2009. *Boplats och ett långhus - tusen år vid Brahekyrkan. Arkeologisk för- och slutundersökning av RAÄ 122, utmed länsväg 1001 Visingsö socken i Jönköpings kommun*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2009:81. Jönköping.

Kardell, L. 1997. *Skogshistorien på Visingsö*. Uppsala

Kilander, S. 1991. Claesson A M (red). *J A Gyllenhaals resa till Visingsö 1775*. Jönköpings läns museum. Jönköping.

Kristensson, A. 2004a. *Stigbyskolan - schaktning för elkabel*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2004:15. Jönköping.

Kristensson, A. 2004b. *Tunnerstad 3:42 & 3:43 - sökschaktning för husbyggnation*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2004:16. Jönköping.

Kristensson, A. 2004c. *Tunnerstad 4:34 sökschaktning inför garagebygge*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2004:17. Jönköping.

Kristensson, A. 2004d. *Torp 2:6 - sökschaktning för byggnation av fritidshus*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2004:18. Jönköping.

- Kristensson, A. 2004e. *Bronsåldersboplatz vid Stigbyskolan. Arkeologisk förundersökning inför byggnation inom fastighetstn Stigby 6:1*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2004:39. Jönköping.
- Kristensson, A. 2004f. *Bronsåldershårdar i kabelschakt, samt bronsåldersboplatz vid Stigbyskolan*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2004:40. Jönköping.
- Kristensson, A. 2004g. *Boplatzlämningar i Rökinge*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2004:42. Jönköping.
- Kristensson, A. 2011. Rökinge 15:2. *Arkeologisk utredning inför husbyggnation i Rökinge, Visingsö socken i Jönköpings kommun*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2011:10. Jönköping.
- Larsson Haglund, I. 2004. Per Brahe den yngres Visingsborg. Visingsö.
- Larsson Haglund, I. 2010. Högvälborne Greve Nädigaste Herre – En studie av Lars Jonsson Lagerbergs brev till Per Brahe den yngre åren 1643–1675. Visingsö.
- Lindqvist, G. 1980. Förhistorisk tid - 1523. I: Grennfelt, T., Kraft, S., Lindqvist, G & Rydén, J (red). *Gränna-Visingsö historia*. Stockholm.
- Lorentzon, M. 2000a. *Schaktning i Tunnerstad. Inför husbyggnation inom fastigheten Tunnerstad 6:19*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2000:33. Jönköping.
- Lorentzon, M. 2000b. *Arkeologisk utredning. Hårdar vid Stigbyskolan. inför husbyggnation inom fastigheten Stigby 6:1*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2000:36. Jönköping.
- Lorentzon, M. 2009. RAÄ 166, Näs gamla tomt - *Arkeologisk förundersökning inom RAÄ 166 inför båthusbygge inom Näs 2:5*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2009:57. Jönköping.
- Länsstyrelsen. 1996. *Kulturmiljövårdens Riksintressen, Jönköpings län*. Länsstyrelsen i Jönköpings län, Meddelande 4/96. Jönköping.
- Lönnberg, E. (red) 1942. *Den första fornminnesinventeringen i Jönköpings län. Prästerskapets rannsakingar om gamle antikiteter och monumenter åren 1667-1690*. Meddelande från Norra Smålands fornminnesförening och Jönköpings läns hembygdsförbund XV. Jönköping.
- Löthman, L & Varenius, B. 1987. Förhistorien. Rydén, J. (red). *Jönköpings läns historia*. Småländska kulturbilder 1986-87. Meddelanden från Jönköpings läns hembygdsförbund och stiftelsen Jönköpings läns museum LVIII. Jönköping.
- Nicklasson, P. (red) 2000. *Visingsöartiklar. tolv artiklar om Visingsö från bronsålder till medeltid*. Jönköpings läns museum, rapport nr 42. Jönköping.
- Nisser, W. 1929. Per Brahe d.y:s ”hofkonterfejare”. Särtryck ur Meddelanden för Norra Smålands fornminnesförening. Jönköping.
- Nisser, W. 1931. Konst och hantverk i Visingsborgs grevskap på Per Brahe d.y:s tid I-II. Stockholm.
- Nisser, W. 1939. ”Brahebyggena på Visingsö” i Fornvännen 1939. Stockholm.
- Nordström, M. 2001. *Arkeologisk utredning inför planerad fotbollsplan*.

- Kumlaby 6:5*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2001:4. Jönköping.
- Riksantikvarieämbetet 1990. *Riksintressanta kulturmiljöer i Sverige*. Förteckning. Underlag för tillämpning av naturresurslagen 2 kap 6§. Stockholm 1990.
- Rogberg, S. 1770. *Historisk Beskrifning om Småland*. Karlskrona.
- Röjder, I. 2009. *Visingsö RAÄ 53b, södra gravfältet. Schaktkontroll och restaurering av Visingsö RAÄ 53b inför flyttning av infartsväg inom fastigheten Visingsborg 9:1*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2009:65. Jönköping.
- Smålands folkblad 1942. Artikel 17 december 1942. Jönköping.
- Sjöborg, N H. 1830. *Samlingar för Nordens fornälskare I–III*. Stockholm.
- Varenius, L. 1994. *Ombyggnad av Lv 1001 vid Brabekyrkan*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 1994:14. Jönköping.
- Varenius, L. 2000. *Antikvarisk kontroll vid ledningsdragnings. Visingsö Kumlaby 6:5*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2000:52. Jönköping.
- Waldermansson, D. 1984. Jönköpingstraktens landformer. I: Lindqvist, G (red). *Före Jönköping*. Småländska kulturbilder 1983. Meddelanden från Jönköpings läns hembygdsförbund och stiftelsen Jönköpings läns museum LV. Jönköping.
- Wieselgren, P. 1846. *Ny Smålands Beskrifning*. Växjö.
- Ödéén, A. 2005. *Kumlaby Prästgård. Söschaktsgrävning i samband med ledningsdragnings*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2005:14. Jönköping.
- Ödéén, A. 2006a. *Nio härdar och en stenpackning - Arkeologisk schaktkontroll i samband med ledningsdragnings och anläggande av nätstation inom fastigheterna Visingsborg 1:1 och 3:1*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2006:19. Jönköping.
- Ödéén, A. 2006b. *Rökinge 3:10 - Arkeologisk utredning inför byggnation av fritidshus på fastigheten Rökinge 3:10*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2006:97. Jönköping.
- Ödéén, A. 2006c. *Elsys föregångare - Arkeologisk utredning inför planerad husbyggnation på fastigheten Näs 1:9*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2006:103. Jönköping.
- Ödéén, A. 2007a. *Kumlaby 6:2 - inför planerad värmekulvert mellan Kumlabybadet och Kumlabykolan*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2007:33. Jönköping.
- Ödéén, A. 2007b. *Tvårs genom Stigby - arkeologisk utredning med anledning av planerad kabeldragnings*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2007:56. Jönköping.
- Ödéén, A. 2008a. *På väg genom sju byar - arkeologisk utredning etapp 1 och 2 med anledning av ombyggnation av väg F1187*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2008:2. Jönköping.
- Ödéén, A. 2008b. *"i Kyrkan, där stark svamp från söndag till söndag uppväxer" - Inför markningrepp i samband med klimatförbättrande åtgärder*

i *Bräbäckkyrkan*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2008:6. Jönköping.

Ödéén, A. 2008c. *Rökinge 2:21 - inför planerad husbyggnation*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2008:28. Jönköping.

Ödéén, A. 2008d. *Arkeologisk förundersökning Kumlaby 2:43 - inför nybyggnad av tillverkningslokal*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2008:66. Jönköping.

Ödéén, A. 2008e. *Öbors boplatz - med anledning av planerad husbyggnation inom fastigheten Näs 6:3*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2008:81. Jönköping.

Ödéén, A. 2009. *Husen i Rökinge. Arkeologisk undersökning inför planerad husbyggnation på fastigheterna 15:17-18 och inom RAA 156*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2009:30. Jönköping.

Ödéén, A. 2010. *Stigby 1:5. Arkeologisk utredning etapp 2 inför husbyggnation, Visingsö socken i Jönköpings kommun, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2010:11. Jönköping.

Otryckta källor

Claesson, C. 1933. *Fasta fornlämningar i Visingsö socken*. Jönköpings läns museums arkiv. Jönköping.

Enquist, A. 1917. *Undersökningar av fasta fornlämningar å Tunnersta Skattegårds egor, Visingsö*. Opublicerat manuskript 1917. Jönköpings läns museums arkiv. Jönköping.

Arkiv

Jönköpings läns musei arkiv.

Antikvarisk-topografiska arkivet, Stockholm.

Lantmäteristyrelsens arkiv.

Kartunderlag

Visingsborg E127-31:1.1708 Avmätning. Jonas Petersson Duker och Anders Ekeboom.

Visingsborg E127-31:3 1767 Avmätning. Jonas Duker.

Visingsborg E127-31:4 1799 Arealavmätning och rågångskarta. Gustaf Ödval.

Visingsö socken E127-1:3 Avmätning. Peter Duker

Visingsö socken E127-1:4 1853 Karta. Teodor Bernhard Elfström

Jönköpings läns museum har utfört en särskild arkeologisk utredning etapp 1 inom del av Visingsö hamn och väg 1001. I samband med utredningen har även en omfattande arkivstudie avseende äldre hamnlägen genomförts. Landskapets förändring har studerats utifrån de kartor som finns i lantmäteriets arkiv. Därefter har en fältinventering gjorts av platsen. I kartstudien noterades inom utredningsområdet platsen för den gamla beridareplatsen och slottsstallet. Fältbesiktningen kunde dock konstatera att större delen av området var förstört genom utschaktning och släntning, men enstaka fragment av historien kan finnas kvar.